

ERFGOED: ANKERPUNT OF TWISTPUNT?

Conflict is inherent aan erfgoed. Er zijn immers veel waarden verbonden aan erfgoed en die kunnen voor iedereen anders zijn. Zo ontstaan er debatten over het al dan niet behouden, hergebruiken of aanpassen van bepaalde gebouwen, objecten en monumenten. De vraag is dan ook hoe om te gaan met deze debatten in een wereld die dialoog steeds vaker mijdt?

Erfgoed wordt steeds weer in vraag gesteld door de samenleving of door bepaalde groepen in de samenleving. Daarbij lijkt het niet alleen zo dat er de laatste tijd meer aandacht is voor erfgoed, het lijkt ook alsof er meer mensen bij betrokken zijn. Dit kan gaan over een groep bezorgde burgers die graag dat ene bijzondere pand in hun straat of wijk willen behoeden voor sloop, of over meer geïnstitutionaliseerde erfgoedorganisaties. Deze vermaatschappelijking van erfgoed wil zeggen dat individuen of groepen zich melden omdat ze willen dat hun perspectieven op erfgoed meegenomen worden in de keuzes rondom erfgoed. Tevens zien we de laatste tijd steeds nadrukkelijker pleidooien om erfgoed inclusiever te maken. Als gevolg van een postnationalistische en postkoloniale visie op culturen ontstaat er bijvoorbeeld discussie over straatnamen, standbeelden en/of gebouwen. Met name voor standbeelden is het een onstandvastige tijd. Zo werd in Ekeren het standbeeld van Leopold II met verf overgoten en in brand gestoken. In Gent verwijderde het stadsbestuur een Leopold II-buste uit het Zuidpark en bracht het over naar een museumdepot. Wereldwijd worden allerlei helden uit het verleden in twijfel getrokken en worden zij mikpunt van publieke verontwaardiging.

Deze discussies zijn een uiting dat erfgoed voor veel mensen leeft en in die zin zijn die discussies positief. Maar het gevaar schuilt erin dat de discussies over verdere vermaatschappelijking van erfgoedbeleid dreigen te verworden tot een simplistische polarisatie tussen verleden en heden. Het aanpassen of weghalen van standbeelden bijvoorbeeld, lijkt misschien een goed idee binnen actuele discussies, maar feitelijk wordt een hedendaagse, subjectieve interpretatie aan ditzelfde verleden toegevoegd, net als destijds is gebeurd door het plaatsen van het standbeeld. Discussies over erfgoed dreigen te verworden tot patstellingen, die uiteindelijk alleen maar tot grotere ongelijkheid zullen leiden. Terwijl de controverse in een pluralistische democratie nooit binair is.

Toch klinkt de roep om te komen tot een meer dynamische en meerstemmige conceptualisering van erfgoed steeds luider. Deze bredere conceptualisering van erfgoed vertaalt zich ook door in erfgoedbeleid, waar een complexe puzzel ontstaat om meer erfgoedpercepties van meer bevolkingsgroepen een plaats te geven. Het beleid heeft daarmee een cruciale maar zeer complexe rol omdat het rekening moet houden met al deze stemmen. Dit bewijzen ook enkele controversiële cases. De ene keer ontstaat

er ophef over de strengheid van het beleid, de andere keer over het ontbreken hiervan. In de dagelijkse realiteit worden sommige stemmen moeilijk gehoord omdat ze overstemd worden door anderen of omdat ze zich stil houden. Om te komen tot gedragen erfgoed (beleid) is het daarom belangrijk om verschillende stemmen aan het woord te laten. Het blootleggen van die waarden en ze met elkaar in dialoog brengen, laat toe om de controverses niet uit de weg te gaan, maar ermee om te gaan en ze mee te sturen richting constructieve voorstellen rond het omgaan met het verleden, het huidige gebruik en de toekomst van erfgoed. Dit themanummer van AGORA richt zich dan ook op de volgende vraag: hoe kun je deze veelstemmigheid en emoties rondom erfgoed een plek geven in het denken over, en de omgang met erfgoed?

Het doel van dit themanummer is daarmee om inzicht te geven in mogelijke oplossingsrichtingen. Dit uit zich ook in de keuze voor de auteurs. Hun artikelen richten zich bewust niet op het uitdiepen van verschillende meningen, maar veel meer op het verkennen van mogelijkheden om met veelstemmigheid en emotie om te gaan.

We (h)erkennen dat deze thematische keuze eraan heeft bijgedragen dat de achtergrond van de gekozen auteurs een afspiegeling is van mensen op machtige posities binnen de erfgoedsector. Dit is echter in veel mindere mate een afspiegeling van de meerstemmigheid in de maatschappij. Dit is versterkt doordat wij met name in het directe en indirecte professionele netwerk auteurs hebben benaderd waarin niet veel alternatieve visies vanuit minder machtige posities naar voren komen. Achteraf gezien realiseren we ons dat er veel stemmen onderbelicht blijven die ook een plek in dit nummer hadden kunnen krijgen, waarmee we een completer beeld hadden kunnen schetsen. Wel komt in vrijwel alle artikelen naar voren dat getracht wordt meerdere meningen en perspectieven een plek te geven in erfgoed (beleid). We hopen dat hierdoor een meer open en dynamischere omgang met erfgoed (beleid) ontstaat, waar de maatschappij in al haar diversiteit een rol in kan en mag spelen.

In een zestal artikelen komen een aantal thema's naar voren zoals emotie en inspraak, maar ook contextualiseren en evolueren. Thema's die ons helpen om conflicten over erfgoed te duiden, maar ook een aantal aandachtspunten voor een nieuw erfgoedbeleid, dat meerstemmigheid als uitgangspunt heeft, naar voren laat komen.

Individuele erfgoedmeningen klinken steeds luider

Verleden – heden – toekomst

Contextualiseren is een eerste belangrijk thema. De vraagstukken over erfgoed en identiteit vertellen ons immers meer over vandaag dan over gisteren. Er is minder sprake van nieuwe gegevens die vroegere gebeurtenissen in een heel ander daglicht stellen, dan van een ander perspectief op die vroegere gebeurtenissen. Dat die duiding van erfgoed kan variëren laat Andries van den Broek (onderzoeker bij het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau) zien in de eerste bijdrage van dit nummer. Hij deed onderzoek naar opinies over erfgoed en nationale identiteit. Aan de hand van een aantal stellingen over bijvoorbeeld feestdagen, standbeelden van historische figuren, en Zwarte Piet laat het onderzoek zien dat de rol van erfgoed verandert van een leidraad en gegeven naar een pluraliteit van verschillende elementen. Een eerste aandachtspunt is dus dat er in generiek erfgoedbeleid aandacht moet zijn voor het verschil in denken over erfgoed in verschillende contexten.

Roel During en Rosalie van Dam (beide onderzoeker bij Wageningen Environmental Research) laten met een rijke uiteenzetting van de casus Muur van Mussert zien hoe complex processen van betekenisgeving zijn. Wat in dit artikel met name opvalt is de evolutie van meningen, of hoe er een soort generationeel veranderende kijk op erfgoed lijkt te zijn: de generatie die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt wil het verleden wegpoetsen en vergeten. De generatie daarna wordt nieuwsgierig(er) naar wat hun ouders hebben meegemaakt, terwijl de derde generatie juist de zwarte bladzijde wil behouden, om het verhaal in ieder geval niet te vergeten; 'dit nooit meer'. Waar dit artikel voor lijkt te willen waarschuwen is dat niet enkel de 'luide minderheid' moet bepalen wat er met erfgoed moet gebeuren maar veel meer de 'stille meerderheid' in al haar diversiteit in het gesprek betrokken moet worden. Immers, meningen over erfgoed moeten ook de kans krijgen om te evolueren. Iets dat we overigens ook terugzien in discussies over bijvoorbeeld Zwarte Piet of standbeelden: de omgang met erfgoed wordt sterk bepaald door de onderlinge verhouding tussen mensen in de hedendaagse samenleving. Voor de een gaat verandering te snel en voor de ander kan het niet snel genoeg gaan. De balans die daartussen gevonden wordt in de samenleving zal nooit iedereen naar de zin zijn. Wel kan onderling begrip vergroot worden door zoveel mogelijk mensen in dat gesprek te betrekken.

Een derde thema dat naar voren komt uit het gesprek dat Rens Jonker had met Arno Boon, directeur van erfgoedorganisatie BOEI, is de democratisering van erfgoedzorg en de vragen die dit oproept rondom emotie en inspraak. Aan de hand van decennia ervaring in de erfgoedpraktijk, en een reeks aan interessante casussen, laat Arno Boon zien dat elk herbestemmingstraject een strijdtonel op zichzelf is. Hij noemt het een goede zaak dat de betrokkenheid van burgers bij erfgoed, en met name herbestemmingstrajecten rondom erfgoed, is toegenomen. Tegelijkertijd maakt dit dat het lastiger wordt om tot beslissingen te komen aangezien er steeds meer, en vaak fellere, emotionele meningen zijn. Op de vraag of alle meningen dan maar oneindig meegenomen moeten worden heeft deze ervaren herbestemmer een duidelijk antwoord: 'je kunt niet eindeloos naar de burger blijven luisteren, dat kan gewoon niet'. De les van dit artikel is dat het betrekken van burgers wel het uitgangspunt moet zijn van meerstemmig erfgoedbeleid, maar dat dit niet moet leiden tot een soort verlamming waarbij de inventarisatie van meningen tot het oneindige door gaat.

De eerste drie artikelen laten de complexiteit zien van emoties en conflicten rondom erfgoed: wat is belangrijk? Wie beslist dat? En wat doe je dan met erfgoed? Nu we iets duidelijker beeld

Kunstzinnige reactie op standbeeld van Koning Leopold.
Bron: belgianchocolate (Flickr / CC BY 2.0)

hebben van deze erfgoeddiscussies is het zaak om in te zoomen op wat de implicaties hiervan zijn voor erfgoedbeleid. In een dubbelinterview over de debatten rondom standbeelden zoomen we dan ook niet zozeer in op de verschillende meningen over de standbeelden, maar veel meer op de omgang met verschillende perspectieven en mogelijke oplossingsrichtingen. De gevoeligheid rondom standbeelden noopt beleidsmakers immers om emoties en verschillende perspectieven rondom standbeelden een plek te geven. Hiervoor worden door Ad Geerdink (directeur van het Westfries Museum in Hoorn) en Kurt Claeys (schepen van erfgoed in Oostende) verschillende ideeën aangedragen: de beelden laten staan als getuigenissen aan een turbulent verleden, het contextualiseren aan de hand van informatiebordjes, of het doen van nieuwe ingrepen zoals bijvoorbeeld een 'tegenbeeld'. Maar bovenal wordt het belang van dialoog benadrukt - dialoog die noodzakelijk is om in gezamenlijkheid de standbeelden te voorzien van contextualisering en duiding. Al was het maar vanwege het onaanlokkelijke alternatief dat er alleen nog maar 'betekenisloze' objecten in de publieke ruimte worden geplaatst om zo discussies uit de weg te gaan.

Hoe zorg je dat erfgoed up-to-date blijft?

Deze dialoog is echter lastig om te organiseren. Zeker als debatten al behoorlijk gepolariseerd zijn en met name de extreme meningen de aandacht opeisen. Beide beleidsmakers noemen al verschillende methoden om deze dialoog vorm te geven, variërend van allerlei (artistieke) projecten tot een zogenaamd 'stadsgesprek erfgoed'. Hester Dibbits (lector Cultureel Erfgoed aan de Reinwardt Academie) en Danielle Kuijten (Imagine IC) gaan in hun artikel verder in op methoden om gesprekken over erfgoed vorm te geven. Ze ontwikkelden een methode genaamd emotienetwerken, dat gaat over het samen onderzoeken van de complexe interacties tussen mensen en erfgoed en mensen onderling. Het is een methode om verkoking rond erfgoed tegen te gaan en erfgoed meer te zien als bron van inspiratie, empathie en verbinding. Een methode die zeker ook in de discussies over standbeelden van grote toegevoegde waarde kan zijn.

*De discussie rond erfgoed lijkt steeds heviger te worden.
Bron: Elvert Barnes (Flickr / CC BY-SA 2.0)*

In het laatste artikel geeft afscheidnemend professor Hans Renes aan de hand van zijn omvangrijke carrière een reflectie op ontwikkelingen in het erfgoedveld. Hierbij plaatst hij ook de hedendaagse conflicten rondom erfgoed in perspectief. Erfgoed is altijd al onderwerp geweest van conflict, met name omdat er een naïeve behoefte bestaat aan 'onschuldig' erfgoed dat algemeen geaccepteerd wordt zonder dat er een problematiek is. Renes wijst ons echter op de valkuilen hiervan: 'Als iedere generatie en politieke stroming het landschap ontdoet van alles wat weerzin of discussie oproept, blijft er weinig over om te discussiëren'. Uitspraken die op zichzelf ook weer veel vragen oproepen: is erfgoed voor iedereen of kan het ook zijn dat verschillende groepen verschillend erfgoed hebben? Hoe veranderlijk zijn erfgoedwaarden en hoe zorg je dat erfgoed up-to-date blijft? Aan de hand van een veelvoud aan voorbeelden bespreekt Hans Renes dit soort vragen en probeert zo aan de hand van het verleden, via het heden, een blik op de toekomst te geven.

Conclusie

Ook al zijn discussies over erfgoed niks nieuws, de voorbeelden ervan vliegen ons de laatste tijd wel om de oren; of het nu gaat over standbeelden en straatnamen, de Gouden Koets, of Zwarte Piet. Discussies die ook steeds heviger lijken te worden. Het (post) moderne individu lijkt steeds vaker voor zichzelf vast te stellen wat zijn beeld van erfgoed is, alsmede wat het collectieve verhaal rondom erfgoed zou moeten zijn. Een proces van individuele erfgoedmeningen dat versterkt wordt doordat steeds meer groepen zich opsluiten in hun eigen (internet)bubbels en steeds minder contact hebben met andersdenkenden. Tot zover echter nog geen probleem, immers zoveel mensen, zoveel wensen. Het wordt pas een probleem als we deze veelstemmigheid willen meenemen en vastleggen in erfgoedbeleid. Dit blijkt in de praktijk namelijk nog moeilijk te zijn, zo vertellen ons de verschillende casussen in dit nummer. Daarom zouden de discussies over erfgoed in de publieke ruimte ook niet zozeer moeten gaan over de emoties en conflicten die er op een bepaald moment zijn, maar veel meer over de vraag hoe om te gaan met verschillende standpunten. Immers, uiteindelijk zijn er oneindig veel verschillende meningen over standbeelden en erfgoed. Hoe kan meerstemmigheid worden meegenomen in de structuren die we vandaag de dag hebben om erfgoed te definiëren om zo toch in gezamenlijkheid te bepalen wat erfgoed is?

Pleidooien voor een meer inclusief erfgoedbeleid zijn daartoe te simplistisch. Om echt recht te doen aan verschillende percepties op erfgoed zal er een meer dynamisch en opener erfgoedbeleid moeten komen. Beleid dat een open dialoog als uitgangspunt heeft, zonder in oeverloze discussies te verzanden. Beleid dat ruimte biedt aan emoties en afwijkende perspectieven zonder dat de luidste stemmen de discussies kapen. Beleid dat kan evolueren doorheen de tijd om aan te geven dat erfgoed niet iets vastomlijnds is, maar steeds aan verandering onderhevig is. Beleid dat zodanig adaptief is dat het aandacht heeft voor verschillende contexten en of schaalniveaus. Hoe dat beleid er precies uit moet zien, daar geven de auteurs in dit nummer slechts aanwijzingen voor. Het is nu aan u, lezer, om hier verder over na te denken en mee aan de slag te gaan.

Rens Jonker (rens_j@msn.com) is stedenkundige van opleiding en werkt bij adviesbureau Loendersloot Groep. **Karim van Knippenberg** (karim.vanknippenberg@ugent.be) doet aan de Universiteit Gent promotieonderzoek naar de betekenis van erfgoed in de hedendaagse samenleving. **Egbert van der Zee** (e.l.vanderzee@uu.nl) is universitair docent bij het departement Sociale Geografie en Planologie aan de Universiteit Utrecht. Allen zijn redacteur bij AGORA.